

REFORMAREA CLERULUI PAROHIAL ÎN TIMPUL EPISCOPULUI IOAN BOB. UN POSIBIL MODEL

Daniel Dumitran

Introducere

Evoluția Bisericii Greco-Catolice transilvănene, cu deosebire în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul veacului următor, oferă posibilitatea unei raportări la abordările metodologice uzitate de istoriografia europeană. Astfel, conceptul de „formare a confesiunilor” (*Konfessionsbildung*), teoretizat în istoriografia germană de Ernst Walther Zeeden (cu referire la dezvoltarea unor sisteme doctrinare, rituale, la crearea instituțiilor eclesiastice și la formarea clerului)¹ și nuanțat de Wolfgang Reinhard în contextul mai larg al dezbaterii asupra fenomenului „confesionalizării” (*Konfessionalisierung*, care viza, într-o succesiune a etapelor, (re)definirea doctrinei și difuzarea ei, propaganda confesională și interzicerea contrapropagandei, instruirea și disciplinarea aderenților, adoptarea ritualului și transformarea limbii)², își găsește posibile similarități în procesul de instituționalizare și definire doctrinară parcurs de Biserica românească. Sugestive sunt și dezbaterile pe marginea conceptului de „disciplină/disciplinare”, teoretizat mai întâi în istoriografia germană de Gerhard Oestreich³ și reluat mai recent, la un alt nivel, de istoriografia italiană. Pe această linie, în cadrul unui volum coordonat de istoricul Paolo Prodi, Angelo Turchini a abordat fenomenul de transformare a clericului în preot paroh, pe care l-a pus în relație cu procesul de consolidare instituțională a Bisericii, dar și a statului modern⁴. Pornind de la normele adoptate de către Conciliul tridentin și de la modelul parohului propus de ierarhia ecleziastică în perioada posttridentină, el a urmărit modalitățile de conștientizare a valorii proprii profesiei de către membrii corpului sacerdotal, în mare măsură ca urmare a proceselor de formare modernă, de moralizare și chiar de civilizare la care au fost supuși⁵. Într-o asemenea perspectivă, concluzii interesante oferă,

¹ R. Po-chia Hsia, *Social Discipline in the Reformation: Central Europe 1550-1750*, London and New York, Routledge, 1992, p. 2.

² Wolfgang Reinhard, *Confessionalizzazione forzata? Prolegomeni ad una storia dell'età confessionale*, cit. apud Idem, „Disciplinamento sociale, confessionalizzazione, modernizzazione. Un discorso storiografico”, în vol. *Disciplina dell'anima, disciplina del corpo e disciplina della società tra medioevo ed età moderna*, a cura di Paolo Prodi, Bologna, il Mulino, 1994, p. 111.

³ Wolfgang Reinhard, *Disciplinamento sociale*, p. 102-104.

⁴ Angelo Turchini, „La nascita del sacerdozio come professione”, în vol. *Disciplina dell'anima*, p. 225-226.

⁵ *Ibidem*, p. 255-256. O investigație similară ca problematică, la Gaetano Greco, „Fra disciplina e sacerdozio: il clero secolare nella società italiana dal Cinquecento al Settecento” (în vol. *Clero e*

pentru spațiul românesc, analiza consacrată de Greta-Monica Miron clerului parohial unit (cu insistență asupra problemei hirotonirii, a formației preoților, a imaginii lor reale, în raport cu profilul ideal dorit de ierarhie, respectiv cu așteptările credincioșilor)⁶.

Pe de altă parte, câteva lucrări recente au fost preocupate de problematica formării clerului secular în perioada tereziană și iosefină. Astfel, reforma învățământului și a studiilor teologice, apoi importanța acordată teologiei pozitive, unei teologii dogmatice eliberate de scolastică, teologiei morale și pastorale – toate reprezentând componente ale proiectului de reformare a studiilor teologice (*Entwurf zur Einrichtung der theologischen Studien*), prezentat Mariei Tereza în anul 1774 de abatele benedictin Franz Stephan Rautenstrauch, aprobat și intrat în vigoare în același an – au fost abordate de Sylvaine Reb, într-o cercetare consacrată cazului Salzbourg-ului, dar care nu a neglijat relevarea influențelor venite din partea Vienei⁷. În privința teologiei pastorale, autoarea a relevat trei modalități de difuzare care cădeau în sarcina preoților: datoria instruirii credincioșilor prin cateheză și predică, cea a administrării sacramentelor și a efectuării cultului liturgic, respectiv datoria edificării doctrinare și morale a credincioșilor. Ca atare, în scrisoarea pastorală a arhiepiscopului Hieronymus von Colloredo din anul 1782, preotul era definit ca „educator al poporului” (*Volkslehrer*)⁸.

Creionarea unei triple ipostaze a preotului, cu referire la Viena perioadei iosefine, a reprezentat subiectul unei alte cercetări, realizate de Christine Schneider. Este înfățișat aici preotul văzut ca duhovnic (*Seelsorger*), activ în domeniul social și pe plan școlar, ca educator al poporului (*Volkserszieher*) prin intermediul predicii, și ca funcționar al statului (*Staatsbeamter*), cu un rol central în impunerea întregii politici reformiste, nu doar al celei din sfera bisericească⁹. Autoarea a prezentat conținutul reformei studiilor teologice din 1774 și al măsurilor ulterioare adoptate de împăratul Iosif al II-lea, insistând însă cu deosebire asupra semnificațiilor modelului preotului iosefin, a atribuțiilor conferite acestuia, de natură filantropică și

società nell'Italia moderna, a cura di Mario Rosa, Roma, Laterza, 1995, p. 45-113), unde autorul urmărește, în esență, premisele fenomenului de „sacerdotalizare” a clerului.

⁶ Greta-Monica Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește ...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 182-248. Vezi și Eadem, „Puterea exemplului – preotul unit și enoriașii săi din dieceza de Făgăraș în secolul al XVIII-lea”, în *AUA. hist.*, 6/II (2002), p. 167-182.

⁷ Sylvaine Reb, *L'Aufklärung catholique à Salzbourg. L'œuvre réformatrice (1772-1803) de Hieronymus von Colloredo*, vol. I, Berne etc., Vienne, Peter Lang, 1995, p. 179-182, 337-357.

⁸ *Ibidem*, p. 356.

⁹ Christine Schneider, *Der niedere Klerus im josephinischen Wien. Zwischen staatlicher Funktion und seelsorgischer Aufgabe*, Wien, Franz Deuticke, 1999, p. 3.

administrativă, și a îndatoririlor lui esențiale, de învățător al credincioșilor și de predicator¹⁰.

Fenomenele investigate de cele două cercetătoare s-au manifestat, desigur nu la aceeași anvergură, și în Principatul transilvănean, chiar dacă acesta constituia o zonă periferică a Imperiului. Supusă fiind, în esență, aceluiași experiment reformativ ca și Biserica Romano-Catolică, Biserica Greco-Catolică de aici a resimțit din plin efectele importanței acordate clerului secular și formației acestuia. Schimbarea produsă la nivelul conducerii Episcopiei, prin accederea în fruntea ei a unui ierarh provenind din rândurile clerului de mir, oferă o probă convingătoare. În acest context s-a încadrat și tentativa reușită de transpunere în limba română a unor lucrări esențiale din sfera teologiei dogmatice, morale și pastorale – un demers semnificativ, chiar programatic, prin care episcopul în discuție, Ioan Bob (1782-1830), a urmărit să favorizeze formarea unui cler mai bine instruit. Poate nu întâmplător, faptul s-a petrecut (cu o singură excepție) în cursul deceniului prim al secolului al XIX-lea, important datorită încheierii, în linii esențiale, a procesului de restructurare instituțională a diecezei Făgărașului (prin instituirea capitlului catedral, format din clerici seculari)¹¹.

Corpus-ul textelor

Dintre lucrările invocate mai sus, trebuie amintite mai întâi cele a căror tipărire a fost patronată de ierarh:

- *Theologhiia moralicească sau bogosloviia* lui Samuil Micu (1796), foarte probabil o prelucrare adaptată ritului răsăritean după lucrarea lui Wenceslaus Schanza¹². În scrisoarea trimisă lui Samuil Vulcan, la 9 noiembrie 1787, Samuil Micu amintește printre lucrările pe care le avea deja gata și o „Schanza

¹⁰ *Ibidem*, p. 34-91.

¹¹ O analiză detaliată a aspectului semnalat se găsește în lucrarea autorului studiului de față, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Argonaut, 2007, p. 181-189, 222-277.

¹² *De theologia morali positiones locis Sacrae Scripturae et traditionis illustratae*, Brunae, 1780, titlu preluat după *Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis ad Sanctissimam Trinitatem* (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, Ms. lat. 435, f. 105v). Pentru lucrarea lui Micu, vezi N. Mladin, I. Vlad, Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain – teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, Sibiu, 1957, p. 31-34, iar pentru catalogul bibliotecii mănăstirii din Blaj, Sidonia Puiu Fărcaș, „Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepții și principii de organizare până la 1860”, în *BC*, IX (1985), p. 240 și 253, nota 28, unde autoarea datează redactarea lui în anii 1834-1835. Aprecieri referitoare la Wenceslaus Schanza și apropierea sa de iluminism se găsesc la Andreas Laun, „Die Moralthologie im 18. Jahrhundert unter dem Einfluss von Jansenismus und Aufklärung“, în Elisabeth Kovács (Hrsg.), *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1979, p. 289.

Theologiam moralem”¹³. Faptul că lucrarea reprezenta o versiune în limba română a operei lui W. Schanza este atestat și de episcopul Ioan Bob, în scrisoarea adresată Guberniului la 15 octombrie 1794¹⁴.

- *Theologia dogmatică și moralicească despre Taine preste tot*, urmată de volumele consacrate fiecărei Taine în parte (1801-1802), tradusă de mai mulți teologi (în „Cuvânt înainte” sunt menționați Dimitrie Caian [senior], Samuil Micu și Dimitrie Vaida), în colaborare cu episcopul¹⁵, după Honoré Tournély (1658-1729), teolog francez teoretician al galicanismului și antijansenist¹⁶. Într-o „Adaogere” de la sfârșitul lucrării este redată predosloviea cărții *Învățătură despre șapte Taine*, tipărită de episcopul Damaschin al Râmnicului în anul 1724, urmată de rânduiala slujirii Tainelor, adresată preoților de mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei, în anul 1759 (1651)¹⁷. Lucrarea în discuție ridică și o problemă de „paternitate”: traducerea ei a fost atribuită de unii exegeți în exclusivitate lui Samuil Micu, aceștia bazându-se pe menționarea lui ca unic autor în *Bibliografia*

¹³ Iacob Radu, „Doi luceferi rătăcitori. Contribuiri la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain”, în *AAR-SL*, seria III, tom II (1925), p. 203, doc. nr. III.

¹⁴ Ioan Micu Moldovanu, „Documente pentru biografia lui S. Klein”, în *Arhivă pentru filologia și istoria*, Blaj, XXXIV (1870), p. 676.

¹⁵ Pentru această traducere, vezi Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, ediție critică de Florea Fugariu, vol. II, București, Albatros, 1971, p. 76-77, și Dimitrie Vaida, „Cuvânt către cetitoriu”, în vol. Petru Maior, *Scripta minora. Ars literaria. Animadversiones. Epistolarium. Ultima*, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, Viitorul Românesc, 1997, p. 362-364.

¹⁶ *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*. Vol. 19/1. *Les luttes politiques et doctrinales aux XVIIe et XVIIIe siècles (1648-1789)*, par E. Preclin et E. Jarry, Paris, Bloud&Gay Éditeurs, 1955, p. 221. Printre lucrările publicate sub titlul comun *Praelectiones theologicae*, s-au numărat tratatele consacrate sacramentelor în general, Botezului și Confirmării (1727), Pocăinței și Maslului (1728), Euharistiei și Preoției (1729), Căsătoriei (apărut după moartea autorului, în 1730) (conform *The Catholic Encyclopedia*, sub voce „Honoré Tournély”, consultată la adresa <http://www.newadvent.org/cathen/14800a.htm>, la data 5.01.2008). Versiunile românești respectă această ordine, excepție făcând tratatul consacrat Euharistiei, apărut în anul 1802 (vezi BRV II, p. 429-430, nr. 634-640, p. 434, nr. 648). În catalogul citat și mai sus sunt menționate și alte tratate din aceeași serie – *De Deo et divinis attributis*, într-o ediție din anul 1765, alături de versiunile românești ale tratatelor *De actibus humanis* și *De virtute religionis* (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 107r-v).

¹⁷ *Theologie dogmatică, și moralicească despre Taine preste tot, după învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită cu mărturii din Sfânta Scriptură, Sfinții Părinți și din trădaniia Bisericii întărită spre învățătura clerului celui tânăr rumânesc așezată și tipărită*, Blaj, 1801, f. 1r-3r, nenumerate, de la sfârșitul cărții. Pentru tipăritura episcopului Damaschin, a cărei circulație în Transilvania fusese interzisă printr-o decizie a sinodului din anul 1725, întrunit de episcopul Ioan Patachi (Ioan Micu Moldovanu, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, tom II, Blaj, 1872, p. 110, punctul 4), vezi BRV II, p. 22-23, nr. 185; existența ei în biblioteca mănăstirii din Blaj este probată de mențiunea din catalogul acesteia (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 100v).

Românească Veche. Însă nici mărturiile citate, contemporane scrierii operei, nici istoricii de mai târziu, precum Alexandru Papiu Ilarian, Alexandru Grama, Ioan Rațiu, Nicolae Iorga, ori Octavian Bârlea, pentru a aminti doar câteva nume, nu confirmă această presupuziție¹⁸. Nicolae Mladin și colaboratorii săi o consideră, prin scăderile ei de natură stilistică și prin structura scolastică, în primul rând operă a episcopului Ioan Bob, pe când lui Micu i se atribuie multitudinea referințelor la literatura patristică răsăriteană și reproducerea celor două texte din cărțile despre Sfintele Taine tipărite în Țara Românească¹⁹. Mai nou, *Theologia dogmatică și moralicească* a fost discutată de Ioan Chindriș, care a considerat-o și el, în mod întemeiat, „o operă colectivă coordonată direct de episcopul Bob”²⁰, și de Cristian Barta, în contextul analizei consacrate contribuției reprezentanților Școlii Ardelene la regândirea fundamentului teologic al Unirii religioase²¹.

- *Theologia dogmatică*, tradusă de Dimitrie Caian junior și alții²² (vol. I-III, 1804-1811), după același Honoré Tournély²³.

În al doilea rând, ca rezultat al propriului său efort, au apărut:

- *Carte de învățături creștinești despre deșertăciunea lumii și datorii omului în fieștece stat* (vol. I-III, 1805-1806)²⁴, o traducere după lucrarea unui cunoscut

¹⁸ Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superiore*, ediția a II-a, tom I, Viena, 1852, p. 205; Alexandru Grama, *Istoria Bisericii romanesci unite cu Roma de la începutul creștinismului până în zilele noastre*, Blaj, 1884, p. 201; Ioan Rațiu, *Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară. 1754-1848*, Blaj, 1908, p. 38; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. Vol. II. *Epoca lui Petre Maior – Excursuri*, ediție critică de Barbu Theodorescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 337-338; Idem, *Istoria Românilor*. Vol. VIII. *Revoluționarii*, București, 1938, p. 150; Octavian Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*, Frankfurt/Main, 1948, p. 73. Vezi și discuția asupra acestei chestiuni, la Cristian Barta, *Tradiție și dogmă. Percepția dogmatică a Unirii cu Roma în operele teologilor greco-catolici (secolele XVIII-XIX)*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2003, p. 87-88, nota 82.

¹⁹ Mladin, Vlad, Moisiu, *Samuil Micu Clain – teologul*, p. 35-36.

²⁰ Ioan Chindriș, „Secolele Bibliei de la Blaj”, în Idem, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, Cartimpex, 2001, p. 286.

²¹ Barta, *Tradiție și dogmă*, p. 99-105 (referințe la tomul consacrat Tainei Euharistiei), p. 122-137 (referințe la tomul consacrat Tainei Căsătoriei).

²² Dimitrie Vaida, în „Cuvânt către cetitoriu”, îi mai amintește pe Ioan Lemeni, la acea dată protopop al Clujului, și Gabriel Popovici, viceprotopop al Dârjii, în comitatul Dăbâca (Maior, *Scripta minora*, p. 363-364). În catalogul citat este menționat primul volum al acestei lucrări, cu anul apariției, desigur eronat, 1814 (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 97r). Un exemplar al volumului II a fost oferit, în anul 1811, mitropolitului Dositei Filitti al Ungrovlahiei (Cornel Tatai-Baltă, Gabriela Mircea, „Legătorie și legători de carte la tipografia din Blaj în anii 1787-1792, 1795-1821”, în *AIICN*, XXXIII (1994), p. 271). Pentru această lucrare, vezi și Barta, *Tradiție și dogmă*, p. 156-160.

²³ Conform lui Octavian Bârlea (*Ex historia romena*, p. 74-75), care observă și faptul că, deși lucrarea fusese redactată într-o atmosferă impregnată de galicanism, Tournély încercase depășirea ei, prin utilizarea și a altor autori ai vremii.

teolog mistic spaniol al secolului al XVI-lea, Didacus Estella (Diego Estella, 1524-1578), călugăr franciscan și, timp de câțiva ani, predicator la curtea regelui Spaniei Filip al II-lea²⁵.

- *Forma clerului și a păstoriului bun* (1809), lucrare interesantă prin faptul că propune un model al parohului ideal, preluat de la autorul versiunii originale a lucrării, Louis Tronson²⁶, dar și prin posibila raportare a modelului respectiv la coordonatele programului reformativ impus de episcop în propria dieceză.

Deja la o primă vedere, se poate observa că lucrările care au stat la baza acestor versiuni românești se încadrează, în esență, literaturii teologice „conservatoare” a catolicismului baroc, mai exact posttridentin, concepută după maniera scolastică și supusă, tocmai de aceea, unor virulente critici de către reprezentanții noii teologii morale, formați sub influența jansenismului sau a iluminismului²⁷. Acest „conservatorism” se explică, probabil, prin contextul ideologic al începutului de secol XIX – o perioadă a reacțiunii, când a fost resimțit pericolul reprezentat de raționalism –, dar și, poate chiar în mai mare măsură, prin necesitatea de a se răspunde diverselor probleme practice întâlnite de preoți în activitatea lor pastorală²⁸. Nu poate fi trecută cu vederea nici dorința de a le oferi tinerilor clerici manuale accesibile redactate în limba

²⁴ Manuscrisul original al lucrării, cuprinzând trei tomuri, se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, sub cota Ms. rom. 120. Conform datelor oferite de Gabriela Mircea, ea a apărut într-un tiraj de 1076 exemplare („Tipografia din Blaj și consumul de hârtie (1787-1821)”, în *AILACN*, XXIX (1988-1989), p. 457-458). Unul dintre acestea a fost dăruit, tot în anul 1811, mitropolitului Dositei Filitti, iar în 1821, 115 exemplare din primul volum și 121 din cel de-al doilea au fost donate bisericilor sărace (C. Tatai-Baltă, Gabriela Mircea, Legătorie și legători de carte, p. 271).

²⁵ Lucrarea *Libro de la vanidad del mundo*, publicată de autor în două ediții (1562 și 1574), a beneficiat, cu deosebire în deceniul nouă al secolului, de traduceri în principalele limbi europene, iar traduceri în limba latină au apărut în 1585 și 1617 (conform Maarten van der Heijden, Bert Roest, *Franciscan Authors, 13th-18th Century: a Catalogue in Progress*, sub voce „Didacus Estella”, consultat la adresa http://users.bart.nl/~roestb/franciscan/franautd.htm#_Toc427589043, la data 5.01.2008). Se poate presupune că versiunea românească a avut la bază o traducere latină a celei de-a doua ediții, augmentate, a cărții, cuprinzând 300 de capitole. În bibliografie, mențiunea lucrării după care s-a făcut traducerea în limba română („Didacus a Stella de vanitate mundi”) apare la Al. Papiu Ilarian (*Istoria Românilor*, loc. cit.).

²⁶ Referința la „Truonzon” se găsește la Dimitrie Vaida, în „Cuvânt către cetitoriu” (Maior, *Scripta minora*, p. 362). Și această lucrare (cea în limba română) a fost dăruită, în același an 1811, mitropolitului Dositei Filitti și episcopului greco-catolic de Oradea, Samuil Vulcan (C. Tatai-Baltă, Gabriela Mircea, Legătorie și legători de carte, p. 271-272).

²⁷ Laun, *Die Moralthologie im 18. Jahrhundert*, p. 284-293. Criticile virulente, precum cele citate aici la p. 284, ajută la înțelegerea semnificației aprecierilor critice similare, formulate de Petru Maior la adresa lucrării *Theologia dogmatică și moralicească despre Taine preste tot* (vezi referința citată mai sus, în nota 15).

²⁸ Laun, *Die Moralthologie im 18. Jahrhundert*, p. 294.

proprie, care să le permită familiarizarea cu îndatoririle lor viitoare și să le ofere un model de comportament concordant demnității sacerdotale.

Modelul

Louis Tronson (1622-1700) a fost superior general al Companiei Saint-Sulpice din Paris (între 1676 și 1700), o congregație înființată de Jean-Jacques Olier pentru administrarea parohiei pariziene cu acest nume și organizarea seminarului destinat formării clerului, în conformitate cu directivele Conciliului tridentin²⁹. În 1669, el a publicat, sub titlul *Forma cleri*, o culegere de extrase din Sfinții Părinți și decretele conciliare cu privire la virtuțile ecleziastice. Celor trei volume ale primei ediții, confracții săi i-au adăugat, în 1727, alte patru părți, utilizând notele sale; a rezultat un repertoriu practic, deși puțin critic, cuprinzând mii de citate cu privire la starea clericală și la datoriile implicate de aceasta. În 1672, a editat *Lettres spirituelles de M. Olier*, adăugând corespondenței propriu-zise pasaje puțin remaniate din alte scrieri spirituale ale fondatorului Companiei. În 1676, a publicat *Traité des saints ordres par M. Olier*, o lucrare al cărei plan îi aparține, constituită din fragmente diverse provenind din instrucțiunile și notele lui Olier, pe care a încercat să le adapteze publicului vizat – cel din seminarii, conferindu-le caracteristici precum un ascetism accentuat, o concepție culturală asupra sacerdoțiului, exaltarea stării clericale în detrimentul condiției creștine. O lucrare neterminată tratează despre *L'Esprit de M. Olier*, din care s-a publicat, în 1831, *L'Esprit d'un directeur des âmes ou maximes et pratiques de M. Olier touchant la direction*. Majoritatea textelor sale ascetice au fost publicate abia în secolul al XIX-lea. Culegerile de instrucțiuni și meditații, păstrate în numeroase copii, au fost utilizate ca un bun comun de mai mulți confracți de la Saint-Sulpice sau din seminariile dependente de acesta³⁰.

O lucrare publicată fără numele autorului, *Examens particuliers sur divers sujets propres aux ecclésiastiques et à toutes les personnes qui veulent s'avancer dans la perfection* (2 vol., Lyon, 1690; numele lui Tronson nu figurează decât începând cu ed. a VI-a, Rouen, 1705), reflectă caracterul acestor culegeri: genul fusese stabilit, în principal, de J.-J. Olier (1608-1657) – lider al renașterii religioase din Franța, format sub îndrumarea Sf. Vincent de Paul, care, prin reformarea parohiei sale și înființarea seminarului și a comunității de preoți seculari de la Saint-Sulpice, a oferit un model al reformei clerului parohial³¹ –, iar ulterior

²⁹ Conform *Encyclopaedia Universalis*, sub voce „Tronson”, consultată la adresa http://www.universalis.fr/corpus2-encyclopedie/117/0/T401470/encyclopedie/TRONSON_L.htm, la data 5.01.2008.

³⁰ *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique, doctrine et histoire*, tom XV, Paris, Beauchesne, 1991, col. 1329-1330, sub voce „Tronson”.

³¹ Conform *The Catholic Encyclopedia*, sub voce „Jean-Jacques Olier”, consultată la adresa <http://www.newadvent.org/cathen/11240d.htm>, la data 5.01.2008.

directorii seminarului și-au pus asupra lor amprenta propriei spiritualități, astfel că s-a putut vorbi despre «un fel de creație continuă» sau de «remanieri putând proveni din inițiative (relativ) independente», cartea «părând să fie rodul unui mediu (cel al primelor generații sulpiciene), mai curând decât opera proprie a unui individ»³².

Tronson a fost apreciat drept un superior vigilant, dar și plin de înțelegere și înțelepciune, un director spiritual remarcabil, implicat în dezbaterile de teologie mistică suscitade de scrierile Mme Jeanne Guyon (Jeanne-Marie Bouvier de la Motte-Guyon, 1648-1717), încercând să joace cu acel prilej un rol de conciliator între Bossuet și Fénelon³³; el a desăvârșit opera lui Olier de la Saint-Sulpice³⁴.

Ideile

În „Cuvânt înainte” la *Theologhiia moralicească*, traducătorul se adresează „fiește cărui creștinu [...], iar mai vârtosu preoților și păstorilor sufletești, ca celora ce s-au încredințatu [...] slujba cuvântului, și sânt detori în toată vremea să fie gata și grabnici a învăța și a îndrepta sufletele”; cartea era destinată așadar în primul rând preoților, pentru ca aceștia „să poată învăța deregătoriile și detoriile creștinești, ca apoi acelea să învețe pre toți aceia a căror grije și răspunsu asupra sa au luat”³⁵. În scrisoarea episcopului Ioan Bob, adresată Gubeniului la 15 octombrie 1794, ca răspuns la solicitarea de cenzurare a manuscrisului lui Samuil Micu, apare și ideea posibilității împrumuturilor din alți autori, pentru ca lucrarea să se acomodeze „mentei celor mai pucinu culti și prein urmare necesității acestei diecese a Fagărasiului”³⁶, cu alte cuvinte așa-numiților „moralști”, care urmau un curs teologic redus, de doi ani³⁷.

³² *Dictionnaire de spiritualité*, tom. cit., col. 1330-1331.

³³ *Ibidem*, col. 1332.

³⁴ *Der Seelenführer. J.-J. Oliers Theorie und Praxis der personalen Seelsorge*. Aus der französischen Grundschrift “L’esprit d’un directeur des âmes” von Ludwig Tronson. Übertragen, eingeleitet und herausgegeben von Prof. Dr. Linus Bopp, Freiburg im Breisgau, Herder Verlag, 1959, p. 17.

³⁵ Apud BRV II, p. 385-386, nr. 600.

³⁶ Micu Moldovanu, *Documente*, p. 676.

³⁷ Bârlea, *Ex historia romena*, p. 73. În privința acestor „moralști”, trebuie menționat că un corespondent al lor se regăsește în proiectul de reformă a învățământului teologic conceput de arhiepiscopul Vienei, Johann Joseph von Trautson, în anul 1752: cei numiți „theologi morales” sau „auditores casuum” (opuși celor denumiți „theologi speculativi”, similari „teologilor absoluți” români), care trebuiau să-și dobândească doar cunoștințele necesare exercitării sarcinilor pastorale, durata cursurilor fiind însă, în cazul lor, de patru ani. Sylvaine Reb, *L’Aufklärung catholique*, p. 338.

Cuvântul introductiv la *Theologia dogmatică, și moraliciască despre Taine preste tot* subliniază și mai limpede îndatorirea preoților de a cunoaște „învățătura și știința Tainelor [...] pentru că în slujirea acelora, cea mai de frunte parte a slujbei bisericicești iaste pusă”, dar și ca să-i poată instrui pe proprii credincioși, îndemnându-i „la pocăianie mai vârtos și la împărtășirea mai adeaseori cu Evharistia”, explicându-le în același timp înțelesul Tainelor, „minunata lor putere și vârtute, lipsa și folosul lor, rândușurile prin care să prefac și să slujesc, toate dogmele, care Biserica Pravoslavnică și Apostolicească despre iale a le creade, ni le pune înainte”³⁸. Această „învățătură de[spre] Taine”, concepută „după modrul scolasticesc cu întrebări și răspunsuri” și întărită „cu mărturii din S[fânta] Scriptură, din Sfinții Părinți, din trădaniia Bisericii și cu doveditoare pricini theologhicești”, trebuia să suplinească lipsa cărților românești, din care „cei ce nu au avut modru de a să procopsi în limba grecească și lătimească, întru care limbi să găsească cărți de învățătură”, ar fi putut învăța dogmele Bisericii³⁹.

În „Cuvânt înainte” la *Theologia dogmatică* se insistă asupra necesității ca deținătorii demnității sacerdotale să îmbine evlavia cu știința, pentru a-i putea învăța pe credincioși, a le putea „tâlcui” „toată pravoslavnică leage” și a le face „dreaptă judecată” atunci când veneau să se „pocăiască”. Lucrarea intenționa să ofere, în completarea celei precedente, „învățătura și despre cealelalte dogme ale credinței în limba rumânească”, spre folosul, cu deosebire, al preoților mai distinși aflați în funcție⁴⁰.

Cuvântul traducătorului la *Carte[a] de învățături creștinești, despre deșertăciunea lumii, și datoriia omului în fieștece stat* afirmă explicit obiectivul urmărit prin acest demers – formarea în spirit ascetic a credincioșilor, fie pe calea directă a lecturii individuale, fie pe calea intermediată a predicii rostite de preot. În locul acelor „căzani vechi, cu învățătură pe toate Duminecile și sărbătorile peste ann așazate”, folositoare poporului, dar considerate „mai lungi” și alcătuite „după modrul oratorilor, cu rumânie mai iscusită”, deci mai greu de înțeles, cartea de față propunea „învățături mai scurte, și cu temeuri din sfânta scriptură întărite [...] carele oricine sau auzindu-le sau cetindu-le lezne să le înțeleagă și să le cuprindă”⁴¹.

Forma clerului și a păstoriului bun, așa cum reiese încă din titlul și cuvântul introductiv al lucrării, a avut menirea de a oferi un model, „un osebit titlul, pildă și a traiului formă înaintea ochilor oarecum pusă, care cleru[l] și cu cuvântul și

³⁸ „Cuvânt înainte către iubitorii de învățătură theologhicească”, în *Theologhie dogmatică și moraliciască despre Taine preste tot*, p. 2-3.

³⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁰ Apud BRV II, p. 453, nr. 675; Bârlea, *Ex historia romena*, p. 74.

⁴¹ Apud BRV II, p. 454-455, nr. 677.

cu fapta trebuie să o închipuiască”⁴². Ea se adresa în primul rând candidaților la funcția sacerdotală, cărora le înfățișa, în primele trei părți, profilul ideal al preotului: „vrednicia statului clericesc” și „seamnele adevăratei chemări” (în partea I), piedicile, „care sporiul clericilor au de tot îl întârzie, au de tot îl opresc” (în partea a II-a), „păcatele și greșalele care mai vârtos să împotrivesc statului clericesc” (în partea a III-a). Nu erau omise dificultățile inerente accederii la această poziție superioară, caracterizată (în partea a IV-a), drept „stat al săvârșirii tuturor vârtuților”⁴³. Primele patru părți ale cărții oferă așadar un discurs detaliat despre semnificațiile Preoției, în timp ce următoarele patru tratează îndatoririle mai importante ale clericilor (în partea a V-a), respectiv semnificațiile generale ale Tainelor și modul corect al slujirii lor (în părțile VI-VIII). Învățăturile culese, desigur, de autorul cărții, „din S[fânta] Scriptură, din rânduialele Sfinților Apostoli și apostoliceștilor bărbați, Sfinților Părinți și Dascalii și din canoanele Sfintei Beseareci” aveau, în viziunea ierarhului traducător, mai degrabă valoarea de porunci, decât de sfaturi⁴⁴. „Cuvânt[ul] înaintea la evlavnicii clerici” primea conotațiile unui cuvânt pastoral, similar în mod evident mesajului transmis de ierarhul traducător încă prin *Cuvânt în ziua instalației* (din 11 iunie 1784). Viitorii preoți erau îndemnați la îndeplinirea propriilor îndatoriri, dar și la o conduită ireproșabilă, prin care să ofere credincioșilor o pildă de viață creștină:

„Priveghiați întru toate, pătimiți răul, faceți lucrul Evanghelistului, slujba voastră faceți-o deplin. Vestiți aceastea, și învățați, fiți pilda credincioșilor cu cuvântul, cu viața, cu dragostea, cu Duhul, cu credința, cu curăția. Urmați dreptatea, evlavia, credința, dragostea, răbdarea, blindeață”⁴⁵.

Destinată cu prioritate clericilor, care „din datorie” trebuiau „să o învețe în școală”, dar și altor cititori⁴⁶, lucrarea a avut, probabil, menirea de a oferi o lectură mai la îndemână decât masiva *Theologie dogmatică și moralicească* publicată anterior. Pe de altă parte, prin modelul comportamental propus, cu deosebire în părțile II-III ale cărții – un ascetism de proveniență monastică –, ea se apropie și de *Cartea de învățături creștinești*, o altă lucrare adresată în egală măsură clericilor și credincioșilor, destul de incomodă datorită masivității ei. Detaliat până la elemente încadrate fenomenului de civilizare (precum cuviința în vorbire, în gesturi, în veșminte, conduita în timpul servirii mesei,

⁴² „Cuvânt înaintea la evlavnicii clerici”, în *Forma clerului și a păstoriului bun, după învățătura Domnului nostru Isus Hristos păstoriului celui bun, pilda Sfinților Părinți și Dascalii, cu strădania preaosfințitului și prealuminatului Domn Exselenția Sa Ioann Bobb, Vlădicul Făgărașului [...] așezată*, Blaj, 1809, f. 2r.

⁴³ *Ibidem*, f. 3r-v.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 3v.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 4r.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 2v.

evitarea pierderii vremii în zadar – toate abordate în finalul părții a III-a), acest model trebuia să confere o incontestabilă demnitate membrilor stării clericale, în măsură să impună și credincioșilor propriul tip de comportament. Faptul reiese cu pregnanță din capitolele părții a IV-a, consacrate principalelor virtuți clericale și menirii lor – instruirea și îngrijirea sufletească a credincioșilor. Este relevant astfel exemplul „științei” pe care trebuiau să o stăpânească clericii, referințele invocate în text vizându-i evident pe preoții români:

„Trebuie să știe dogmele credinței, despre care iaste învățătură în Theologhiia dogmatică, Theologhiia moralicească, canoanele, rânduialele diețezișului. Mai încolo trebuie să știe învățatura de ceale doasprăzece închieturi a credinței, de șapte Taine, de zece porunci, de rugăciunea Domnului, chiiar și luminat, afară de acestea trebuie să știe poruncile Besearicii, să știe ceti pravila de toate zilele, să știe țeremoniile Besearicii și slujba Tainelor. Și fiindcă norodul creștinesc cu Taine văzute să chiverniseaște, ca prin ceale văzute să poată ajunge la înțălegerea celor nevăzute, trebuie să știe preoții, carii slujesc aceastea Taine, modru, și rându Tainelor, și adevărul lucrurilor celor însămnate, că almintrilea slugitorii acestor Taine mari și sfinte sânt ca orbii povățuitori orbilor, atâta folos dintru aceaia având, cât au dobitoacele care poartă pâne pe sama altora.”⁴⁷

Aceleași realități locale, binecunoscute autorului versiunii românești, explică și insistența, într-unul dintre capitole, asupra chestiunii averilor și veniturilor bisericești și ale preoților (terenuri sau bunuri donate bisericilor, contribuții ale credincioșilor cu caracter ocazional sau permanent – simbria preoților –, venituri stolare, porțiuni canonice, fundații), care trebuiau să asigure clerului mijloacele cuvenite de subzistență⁴⁸. La fel, discuția despre căsătoria preoților, respectiv despre necanonicitatea celei de-a doua căsătorii a acestora trimite și ea la realitățile românești, chiar dacă referințele canonice invocate sunt canoanele apostolice și cele ale conciliilor ecumenice⁴⁹.

Partea a V-a a lucrării, consacrată îndatoririlor clericilor, insistă, desigur în conformitate cu versiunea originală, pe datoria „vestirii cuvântului lui Dumnezeu”. Preoții erau chemați să-i învețe pe credincioși, în propovedanie, „Sfintele Scripturi, nu povești, nu lucruri înalte, nici lucruri despre care iaste îndoială”, adaptându-se priceperii acestora, iar cuvintele lor „să nu fie înalte, și mult împodobite, ci de rând, bine întocmite”⁵⁰. Aparenta simplitate însemna de fapt o pledoarie pentru modernizarea cuvântului de învățătură al parohului (evitarea abordării unor „întrebări adânci și greale de înțăles”, dar și a propovăduirii de „povești, istorii netreabnice, fabule fără temei, sau lucruri

⁴⁷ *Forma clerului și a păstorului bun*, partea a IV-a, p. 181-182.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 130-135.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 144-146.

⁵⁰ *Ibidem*, partea a V-a, p. 38-39.

minunate greu de crezut”⁵¹) și completarea lui prin acțiunea de catehizare a copiilor și adulților insuficient instruiți, „precum iaste în catehism, de-a rândul”:

„În dumineci și sărbători legate pre norodul șieși încredințat să îndătorească păstoriul a-l învăța după a sa și a norodului priceapere ceale ce sânt de lipsă tuturor spre mântuire, prescurt și cu cuvinte de înțăles, ușoare și nu adânci, spuindu-le păcatele de care trebuie să se ferească și vârtușile care să le facă, ca pedeapsa veacinică să o poată încungiura și mărirea veacinică a dobândi.”⁵²

Această cateheză trebuia să transmită credincioșilor, conform priceperii fiecăruia, esența învățaturii creștine (cunoștința despre Dumnezeu, căderea omului în păcat și răscumpărarea prin Isus Hristos), „datoria creștinească” și „modul de a trăi creștinește”, mai ales împotriva celor care, ca „jidovii”, „sângur prin post, pomeni, țăneri de sărbători din afară să judecă a să îndrepta, a fi mântuiți de păcate și așa plăcuți lui Dumnezeu, macar că ades calcă poruncile lui Dumnezeu și de păcate nu să părăsăsc, care cu adevărat nu-i altă, fără a ținea cum că din sângură vârtutea sa să poate îndrepta și așa mântui”⁵³. Și în acest caz, este greu de evitat impresia unei străvezii trimiteri la realitățile românești, invocate de altfel explicit atunci când traducătorul remarcă mai redusa preocupare a românilor pentru instruirea religioasă, în comparație cu alți locuitori ai Transilvaniei:

„Foarte bine s-ar ajuta preoții, când ar avea în sate școale, unde adunându-să pruncii, batăr iarna, să-i învețe cantorul rugăciunile, catehismul, încă și cetaniia, care lucru preotul evlavnic lesne ar dobândi de la bunii credincioșii poporeani, de le va pune înainte folosul și lipsa științii rugăciunilor și a credinții celor de lipsă spre mântuire, luând pildă de la alte neamuri cu care viețuim și care să nevoesc a-și învăța pruncii săi leagea sa, rugăciuni, cetanie și scrisoare.”⁵⁴

Caracterizate drept „seamne lucrurilor dumnezăești văzute”, în care „lucruri nevăzute [...] să cinstesc”, „daruri a lui Dumnezeu, hărnicăște și în har date”⁵⁵, celelalte șase sacramente sunt abordate în părțile VI-VIII. Traducătorul inserează, nu rareori, observații determinate de propria experiență pastorală, ca în cazul taxelor abuzive solicitate credincioșilor de preoții români, cu deosebire pentru cununie:

„S-au făcut obicei mai de mult a da preoților ceva pentru slujba tainelor, dară nu pentru a tuturor, ci mai vârtos pentru cununie, dară aceasta nu din datorie, ci ca o milostenie, iară acum unii preoți cer ca o datorie, și pentru botez, și

⁵¹ *Ibidem*, p. 38.

⁵² *Ibidem*, p. 42-43, 45-46.

⁵³ *Ibidem*, p. 63 sqq.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁵⁵ *Ibidem*, partea a VI-a, p. 93-94.

pentru cununie, care lucru iaste urât în Besearica lui Hristos, numai dară de vor da, așa să primească, dară a ceare ca o datorie, iaste lucru fără de leage.”⁵⁶

Semnificațiile Botezului se cuveneau și ele „tâlcuite” pe înțelesul credincioșilor, în propovedanii și prin cateheză, pentru ca aceștia „să știe, să înțeleagă și să se încredințeze a nu fi numai fapte deșerte din afară, ci lucruri evlavnice care au înțelesul său” și care, făgăduite fiind o dată cu primirea Tainei, trebuiau respectate⁵⁷. În privința celebrării sacramentelor, cu deosebire a Mirului, săvârșit după un ritual propriu Bisericii răsăritene, trimiterile se fac la „Tipicul Molitvnicului” și la Pravilă⁵⁸. Primirea acestei Taine era prevăzută pentru credincioșii protestanți întorși la „adevărata credință”, dar nu și pentru ortodocși, căroră li se recunoștea, se înțelege, valabilitatea mirungerii⁵⁹. Înfațișarea semnificațiilor jertfei liturgice îi oferă traducătorului prilejul transmiterii unui îndemn care amintește limbajul actelor oficiale din perioada iosefină:

„Aibă grije episcopii, ca preoții batăr în dumineci și în sărbători legate să slujească s[fânta] liturghie, iară de vor fi în parohie, așa de adeasă ori, ca să facă destul datoriilor sale, și să o slujească pentru norod în zilele cealea mari și în dumineci cu sfințenie și cu cuviință [...]”⁶⁰.

Un îndemn similar adresat preoților urmărea convingerea credincioșilor cu privire la necesitatea spovedaniei și a împărtășirii mai frecvente, împotriva practicii din acea vreme, când, „pentru că mult s-au stâns fierbințala dragostei cei de mult din inimile oamenilor, nici cu o poruncă a Besearicei la mai multe spovedanii și primirea cuminecăturii, fără numai la una pe vremea paștilor să îndătoresc creștinii [...]”. Dimpotrivă, era de dorit ca „bunii credincioși” să se mărturisească și să se împărtășească măcar în toate cele patru posturi, dacă nu și cu prilejul sărbătorilor mari, precum Stretenia (Întâmpinarea Domnului) și Blagoveștenia (Buna-Vestire)⁶¹.

Mărturisirea (spovedania) beneficiază de o tratare deosebită prin amploare, preluată desigur din lucrarea originală, unde autorul insistă, în primul rând, asupra semnificațiilor sacramentului – „meșteșugul meșteșugurilor”, conform lui Grigorie cel Mare⁶² – și a calităților necesare celui ce i se încredința „grija sufletelor”. În vederea cunoașterii regulilor și canoanelor stabilite de conciliile ecumenice și de Sfinții Părinți, preoților români li se recomanda

⁵⁶ *Ibidem*, p. 101.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 117.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 122-125. A doua ediție a Molitvelnicului a apărut la Blaj, în anul 1784 (BRV II, p. 290-292, nr. 475).

⁵⁹ *Forma clerului și a păstorului bun*, partea a VI-a, p. 123, 124.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 135.

⁶¹ *Ibidem*, p. 137-138.

⁶² *Ibidem*, partea a VII-a, p. 8.

lectura „Dogmaticii de pocăianie” (lucrarea *Theologie dogmatică și moralicească despre Taina Pocăianiei*, din anul 1801), pentru a încerca să nu se îndepărteze de spiritul acelor canoane, chiar dacă, prin „mutarea vremilor”, ele nu se mai puteau aplica în aceeași măsură⁶³. Severitatea lor trebuia moderată de înțelepciune, neexpunându-i pe cei ce se pocăiau judecării răuvoitoare a celorlalți. Și în acest caz, observațiile traducătorului trimit la circumstanțele transilvănene, dar reflectă totodată persistența tendinței de eliminare a abuzurilor preoților, impusă în perioada iosefină:

„De aciia să poate vedea prostia cea mare a unor preoți, carii încă dând mâna preste copârșeu cer făgădaș de la rudele mortului, că vor plini canonul mortului, un sărindariu, sau o sărăcustă, că prin fapta aceasta vedesc păcatele mortului, că unele canoane ca acestea nu să dau pentru păcate mici, și așa păcătuiesc preoții păcat de moarte, nici să pot mântui că ar fi obiceiul, că obiceiul rău nu mântuiaște pre preot de păcat”⁶⁴.

În egală măsură, chestiunea greșelilor de care se făceau vinovați înșiși preoții i-a prilejuit episcopului invocarea unor exemple familiare: preoți care trăiau în „păcatul trupului”, „dați beției”, lăcomiei, „nesațiului bucatelor”, trufiei, ori „carii nu să silesc a-și duce datoriia în vig încātu-i cu puțință, învățând norodul șieși încredințat și în rugăciuni și privegheri îndeletnicindu-să, ci în mâncări, beuturi, petreaceri înzădarnice își petrec viața”⁶⁵. Aceștia, observă ierarhul, chiar dacă se convingeau singuri de necesitatea pocăinței și a retragerii măcar temporare din oficiu, chiar „cu ceva scădere a sa”, „cad în păcatul îndrăznirii, și așa ca să nu-și piardă amărâtul venit și cinstea, și nepocăiți îndrăznesc a sluji toate, puindu-și în nădejde că la ceasul morții să vor pocăi [...]”⁶⁶.

Taina Maslului, celebrată și ea după un ritual specific Bisericii răsăritene, ca și Mirul, este prezentată mai succint, iar pentru o descriere amănunțită se face trimitere la Molitvelnic⁶⁷. În schimb, Căsătoria și întreaga problematică matrimonială este cel mai insistent tratată, ceea ce probează caracterul de prelucrare al lucrării discutate aici, și nu de simplă traducere. Episcopul traducător se referă la greutățile pătimate de preoți, care puteau fi prevenite dacă aceștia i-ar învăța pe credincioși „învățătura de taina căsătorii”, iar accentele realiste amintesc limbajul pastoralelor ierarhului:

⁶³ *Ibidem*, p. 10. Pentru diversa cazuistică legată de această Taină, se face trimitere la aceeași lucrare și la „Moralis” (*Theologhiia moralicească sau bogosloviia*, din anul 1796). *Ibidem*, p. 10-11.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 72-73.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 76-77.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 82.

⁶⁷ *Ibidem*, partea a VIII-a, p. 98-101.

„De aci să arată, a câtoră răutăți înceapere iaste căsătoria, dacă cu nevrednicie să primească, și a câtoră bunătați izvor iaste, de să va primi cu vrednicie. Așa cât foarte mare grije trebuie să poarte păstori de aceasta, de unde îndreptarea parohii, sau de tot preste puțini ani stricarea, urmează. Dară trebuie a învăța mai încolo cum că la dobândirea acestui dar iaste de lipsă gătire și întocmire sfântă, carea nu o au ceia carii în credință nu sânt învățați destul, după aceeaia cei ce trăesc în păcate de moarte, precum sânt cei ce tot la crâjme, la beuturi umblă în însoțiri de rușine, în iubiri necurate și în alte urăciuni petrec, pentru aceeaia toți aceia sânt nevrednici de căsătorie, de nu să vor îndrepta prin adevărată pocăianie și de nu să vor găti ca cu vrednicie să primească această Taină.”⁶⁸

Căsătoria era așadar o „taină pentru aceeaia de Domnul H[risto]s rânduită, ca prin aceeaia căsătoriei să primească dar prin care și ei între sine cu evlavie să trăiască, și pruncii săi creștinească să-i nască și să-i crească”⁶⁹. Ea necesita o pregătire, în cursul căreia viitorii miri să „învețe creștinătatea”, adică normele vieții creștinești, „ca să nu primească cu păcatul călcării celor sfinte această taină spre osânda lor”⁷⁰. În privința condițiilor de încheiere a căsătoriei, acestea se plasau și pe coordonatele reglementărilor iosefine în chestiune:

„La ce trebuie să ia seama parohul despre logodnă sau încredințare și ce trebuie să facă înainte de cununie, pe larg iaste în Moraliș, acum mai vârtos la acestea trebuie să ia seama parohul, iaste cu voia părinților sau a tutorilor amândoa părților, și nu iaste vreo împedecare canonicească între ei, și de ar socoti că au nu ar fi cu voia vre unii feațe acea căsătorie, de osebi trebuie întrebați, cu voia lor vreau a să încredința și a să căsători, nimene nu-i silească, și de vor voi ei, părinții, și împedecare nu va fi alta între dânșii, le pue zi când să se încredințează amândoi, așjidirea când s-or putea cununa.”⁷¹

Ceremonia propriu-zisă trebuia să se desfășoare în biserică, ziua, după sfârșitul liturghiei, „nici mai înainte de patru ceasuri dimineța, nici după amiazăzi” și „după cum e în Molitevnice”, iar cei care „silesc pre paroh, sau îl adămanesc, sau îl înșală și-l înfrică să-i cunune noaptea sau în casă păcătuesc păcat greu, și preotul călcând leagea să canonească cu punerea jos din popie”⁷². Petrecerea de după cununie, deși dorită cât mai austeră – un ospăț „cu cinste și cu frica lui Dumnezeu”, fără muzică și jocuri, participând doar părinții și rudele apropiate – se desfășura conform obiceiului specific românilor, care țineau „ca

⁶⁸ *Ibidem*, p. 101-104.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 102.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 111.

⁷¹ *Ibidem*, p. 106-107. Pentru problematica reglementărilor iosefine privind căsătoria vezi Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 92-101.

⁷² *Forma clerului și a păstoriului bun*, partea a VIII-a, p. 125-126.

cu larmă, strigări, adunare multă și jocuri, să se facă cununie, ținând întru aceasta fală mare de-i și sărac”⁷³.

Capitole distincte sunt consacrate problemei impedimentelor și dispenselor pentru acestea, problemei vestirilor și dispenselor pentru ele, chiar modalității de redactare a mărturiilor de dispensă de către preoți – toate reprezentând chestiuni ce apăreau frecvent în practica pastorală și a căror soluționare corectă trebuia deci cunoscută de viitorii preoți. Discuția despre vestirile căsătoriei i-a prilejuit traducătorului și o referire la problema continuării celebrării sărbătorilor desființate prin decretele iosefine din anii 1786-1787:

„[...] și fiindcă încredințarea de multe ori nu să vestească, nici să ști obștii totdeauna, tocma cuvios lucru iaste a să face vestirile, în dumineci și sărbători legate, când norodul din poruncă trebuie să fie în besearică, ca toți să audă, și de ar fi vreo împedecare, să spue. Nici iaste slobod a face vestirile în zi de rând, sau în unele zile, care vreau proștii a le ținea sărbători împotriva rânduelilor împărătești, că acestea nu sânt sărbători de maica Besearică rânduite, ci de oameni scornite, împotriva rânduelii Besearecii. Trebuie dară în trei dumineci, sau în sărbători legate făcute, ca vreame mai multă să aibă a să găti, a învăța și a să spovedi, a să cumineca, și împedecările, care ar fi, a să descoperi.”⁷⁴

Ultimul capitol al cărții, conține, în mod ilustrativ pentru o lucrare ce-și propunea să creioneze modelul preotului ideal, o mică disertație intitulată *De dubul păstoriului trupesc, lumesc și politicesc*. Cele trei contramodelle reprezintă tipuri diferite construite pe baza „împedecărilor, care tot sporiul clericilor îl întârzie, au de tot îl opresc”, descrise în partea a II-a a cărții, respectiv a „păcatelor, greșalelor și scăderilor clerului mai tare împrotivitoare”, descrise în partea a III-a. Era înfățișat astfel tipul preotului atras spre desfătare și folosul trupesc (aici fiind incluși nu doar cei vinovați de imoralitate, ci și cei „lipsiți de sânguință în slujba pastorală, chiar dacă fac câteodată cateheziși și predicăție”, și aceia „care se cuprind cu lucrul câmpului, din care trebuie să trăiască, și uită datoria lor, nu au grijă de credincioși, lasă pe diiaci de cetesc cazaniia, carea doară nici norodul, nici cetitoriul nu o înțeleg, și așa nu învață din ia”, au grijă de soție și copii, „dară la besearică feațele prestolului sânt neagre și tocănite”⁷⁵), apoi cel al preotului atras de „lume” („care cearcă la lume, cinste, veaste și vîlfă mare”⁷⁶) și, în cele din urmă, tipul preotului preocupat să placă tuturor (diferit de

⁷³ *Ibidem*, p. 107-108, 126-130. Pentru o reglementare iosefină similară din anul 1785, vezi Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 86.

⁷⁴ *Forma clerului și a păstoriului bun*, partea a VIII-a, p. 139-140. Pentru problema decretelor iosefine cu privire la sărbătorile religioase, vezi Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 86-92.

⁷⁵ *Forma clerului și a păstoriului bun*, partea a VIII-a, p. 149-152.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 152-153.

adevăratul păstor prin aceea că „duhul politic cearcă a să întocmi după toți, încât poruncească aceasta dragostea către sine, iară duhul cel adevărat a păstoriului cearcă a să întocmi după toți încât aceasta poruncească dragostea cea către Dumnezeu și către deaproapele”⁷⁷). Tuturor acestora le era opus tipul adevăratului creștin, al preotului care „pentru oile sale desfătărilor, folosurile și viața sa” își sacrifică, răbdând, pentru dragostea de Dumnezeu și de aproapele, „sărăcie, lăpădare, năcazuri, nevoi, cruce și moarte, de va fi de lipsă”⁷⁸.

În fapt, acest capitol final redă, într-o formă mai succintă, conținutul unui text intitulat *Cuvânt a unui cucearnic preot despre dubul celui bun și a celui rău păstoriu sufletesc*, care fusese publicat de episcopul Ioan Bob în cea de-a doua parte a tipăriturii sale din anul 1808, *Înștiințare despre rădicarea Capitulumului*⁷⁹, alături de un *Cuvânt de Preoție* al Sfântului Efrem Sirul⁸⁰. Acolo accentul cădea pe creionarea profilului preotului bun, schițat după modelul „Bunului Păstor” Isus Hristos. Din perspectiva analizei pe care am întreprins-o aici, alăturarea acestor texte unora cu caracter oficial (o circulară episcopală privitoare la înființarea capitlului și câteva cuvântări) nu mai pare forțată, ci, dimpotrivă, sugerează o posibilă semnificație a demersului instituțional: îmbunătățirea asistenței spirituale acordate credincioșilor, prin intermediul unui cler mai bine format și mai conștient de misiunea sa esențială. Și aceasta cu atât mai mult cu cât această tipăritură a fost, se pare, distribuită tuturor preoților diecezei⁸¹, ceea ce nu s-a întâmplat cu mai voluminoasa și mai costisitoare publicație din 1809, *Forma clerului și a păstoriului bun*.

Concluzii

Lucrările prezentate nu sunt singurele sugestive pentru acest demers. În 1815 apărea la Blaj, „tipărit acum a treia oară”, *Euhologhion adecă Molitvenic*⁸², care cuprindea „Tainele și rânduialele pravoslavnicei noastre Beserici a Răsăritului”, spre folosul preoților, datori „să-și învețe poporul său și să-l îndreapteze pe cărările mântuirii, nu pentru vreo dobândă lumească și pentru lăcomia, ci

⁷⁷ *Ibidem*, p. 154-162.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 162-165.

⁷⁹ *Înștiințare carea au făcut Exseleanția Sa prealuminatul și preaosfințitul domnul Ioann Bobb, vlădicul Făgărașului [...], cinstilului său cler despre rădicarea Capitulumului în Blaj, la anul 1807, 1 și iulie, adăogând și doao cuvântări. Despre Preoție și despre Dubul celui bun și a celui rău Păstoriu sufletesc*, Blaj, 1808, p. 55-80. Pentru această tipăritură, vezi Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 266-268.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 42-54.

⁸¹ Conform lui Victor Macaveiu („Capitulul metropolitan din Blaj. Întemeierea și rolul lui în trecutul nostrum”, în *CCB*, an XVII (1937), nr. 4-5, p. 241), ea a avut un tiraj de 1400 exemplare, care au fost distribuite gratuit tuturor parohilor.

⁸² *BRV* III, p. 117, nr. 875.

pentru cunoștința și pentru porunca lui Dumnezeu”⁸³. Necesitatea instruirii clerului, ca motivație principală, era limpede formulată în „Cuvânt înainte”, editorul făcând referire și la alte cărți tipărite anterior (cele analizate mai sus), care fuseseră destinate aceluiași scop:

„Grea sarcină iaste preoția celor ce fără de știință o primesc și celor ce pentru aceia să preoțesc, ca să trăiască în scutire, ca să dobândească vreo agoniseală vremealnică [...] Drept aceia tu o Preote ia aminte, și bună grijă poartă ca toate sfintele Taine ceale de la Dumnezeu date noao și alte rânduiale și slujbe de Sfinții Apostoli și de la Sfinții Părinți așezate, care sânt puse întru această carte, cum să cuvine să le săvârșești, ca un ispravnic înțelept al Tainelor lui Dumnezeu, că de nu te vei nevoi tu a face aceasta, și ție perire veacinică, și poporului încredințat ție, foarte mare pagubă sufletească vei aduce, pentru aceia foarte bine-ți ia seama la toate trebile preoțești, care aici a le înșira nu iaste lipsă, fiind că despre aceale mai multe cărți, în mai multe rânduri au eșit de la acest Scaun arhieresc, la care preoții cei ce-și voesc mântuirea și a sufletului său și a oilor celor cuvântătoare grijii sale încredințate să îndreaptă.”⁸⁴

Avem de-a face așadar cu un complex program editorial, pus în practică, prin care s-a urmărit să se pună la dispoziția clericilor (a celor în formare, ca și a celor aflați deja în activitate⁸⁵), o literatură cu un accentuat caracter formativ, constituind totodată un util instrument în activitatea pastorală. Dimensiunea programatică este confirmată atât de conținutul convergent al titlurilor analizate aici, cât și de o mărturie de la începutul perioadei pe care am avut-o în vedere. Astfel, în 1784, în „Cuvânt înainte” la cea de-a doua ediție a Molitvelnicului, dincolo de formulările care aveau să fie preluate și în ediția din 1815, se regăsește un text semnificativ ca proiect cultural formulat în ambianța Luminilor:

„[...] pentru aceia dar foarte bine-ți ia seama la toate trebile preoțești, care aici a le înșira pre lung ar fi, dându-ne Dumnezeu viață și pace, avem grijă, ca nu după multă vreme să typărim carte, în carea toate datorile păstoricești să se învețe. Ci fiind că un lucru așa folositoriu cu multă osteneală, și cu mare înțelepciune și știință Legilor trebuie a să face, și cei ce întru acestea să nevoesc și puțini sânt în neamul nostru, și cari sânt, încă sânt părășiți și lipsiți

⁸³ *Eubologhion adecă Molitvenic, care cuprinde în sine rânduiala Besearicii Răsăritului, ce să cuvine preoților a sluji la toată treaba norodului*, Blaj, 1815, f. 2v.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 3r.

⁸⁵ Printr-o circulară din 10 mai 1806, de pildă, protopopilor li se cerea să-i îndemne pe preoți să cumpere „la toată bisearica, câte o biblie și căzanie”, iar ei înșiși să-și cumpere catehismul, fiind datori „a-și învăța norodul creștinătatea”; dintre cărțile menționate, tipărite „pentru procopsala și învățătura cea de lipsă și a preoților, și a norodului credincios”, cazaniile (*Cartea de învățături creștinești*) erau apreciate ca „foarte folositoare, pe scurt și [cu] înțeles bun”. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond *Mitropolia Română Unită Blaj. Cabinetul Mitropolitului*, nr. 79, f. 2r.

de cele trebuincioase, ba încă și defăimați, și de la cei ce s-ar cuveni părtinire și îndemnare să aibă, că lucrul cel bun totdeauna și lăudători și împotrivitori are, să cade dară ca pre Dumnezeu să-l rugăm, ca întru aceste vremi de împărechere și de învăluială la care părintele nostru au adus pre neamul nostru [...], să ne dea înțelepciune și cunoștință, că precum un Dumnezeu și o limbă avem, așa un cuget și o înțelegere întru frica lui Dumnezeu să avem; și atunci, ajutându-ne Dumnezeu, mai multe cărți de multe feliuri de învățături să vor da afară, că învățătura arată pre om că este om, și cu cât este mai învățat omul, cu atâta mai mult să osăbește de dobitoace, și cu cât este mai prost, cu atât este mai asemenea dobitoacelor; iară învățătura prin adesa cetanie a cărților să câștigă, care cărți, cum am zis, avem nădejde că cu vreme și în limba noastră vor spori.”⁸⁶

„Conservatorismul” (și el relativ, uneori) specific lucrărilor selectate în vederea traducerii nu a exclus deci încărcarea acestei munci de transpunere în limba română cu semnificații iluministe, sesizabile aici, dar și în textele cuvintelor introductive citate mai sus. Programul Reformei catolice posttridentine, la care textele în discuție se raportează, a servit așadar și în acest caz, după cum s-a observat, la difuzarea ideilor *Aufklärung*-ului⁸⁷. Pe de altă parte, am putut remarca, cu ajutorul probelor suficiente aduse în discuție, că traducerea a devenit, deseori, prelucrare. Și aceasta cu deosebire în cazul acelor lucrări care, tratând chestiuni încadrabile ritualului bisericesc, au solicitat referințe frecvente la specificul răsăritean al acestui ritual. În consecință, lucrările de teologie morală și sacramentală, fie că este vorba de cea din 1796, fie de exhaustivele tratate din anii 1801-1802, fie de părțile consacrate Tainelor din *Forma clerului și a păstorului bun*, sunt în mai mare măsură prelucrări decât traduceri. În cazul lor, dimensiunea educativă s-a întrepătruns deseori cu cea reformatoare, pe care a tins, desigur la nivelul posibilului, să o fundamenteze. Avem de a face, cu alte cuvinte, cu o literatură *funcțională*, legată în mod direct de circumstanțele transilvănene și de necesitățile resimțite de Biserica Greco-Catolică din Principat. De altfel, caracterul *funcțional* exista, după cum am observat, și în mediul în care s-a realizat lucrarea originală utilizată drept model pentru *Forma clerului și a păstorului bun*, unde conta mai puțin fidelitatea față de ideile unui autor, cât finalitatea lucrării. În schimb, atunci când lucrările au abordat cu predilecție chestiuni doctrinare sau o cazuistică străină răsăritenilor

⁸⁶ *Eubolghion adecă Molitvenic, care cuprinde în sine rânduiala Besearecii Răsăritului, ce să cuvine preoților a sluji la toată treaba norodului*, tipărit acum a doa oară, Blaj, 1784, apud BRV II, p. 291, nr. 475. Pentru această lucrare, vezi și: Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, Eventus, 1995, p. 119-121; Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj*, p. 268-269.

⁸⁷ Pompiliu Teodor, „Reformă catolică și *Aufklärung* în epoca Luminilor la românii din Transilvania – Liniile generale ale problemei”, în Iacob Mârza & Ana Dumitran (editori), *Spiritualitate transilvănească și istorie europeană*, Alba Iulia, 1999, p. 169, 174.

(mai ales cu privire la Taina Mărturisirii), ori au detaliat un model de pietate, precum în *Carte de învățături creștinești*, traducerea a rămas fidelă originalului.

Privind lucrurile din această perspectivă, întrebarea dacă identitatea confesională a Bisericii Greco-Catolice a fost sau nu afectată prin opțiunea pentru o asemenea literatură nu se mai poate pune. Mai mult, dincolo de frecvențele referiri la prevederile canonice acceptate și în Răsărit, la literatura patristică răsăriteană, ori la sursele dreptului canonic românesc și la cărțile de cult românești, considerăm relevant un fapt, semnalat mai sus, a cărui semnificație a scăpat atenției cercetătorilor: adăugarea, la finalul primului tom al lucrării *Theologhia dogmatică și moralicească despre Taine preste tot*, a câtorva file nenumerate cuprinzând două texte tipărite în Țara Românească, dintre care unul reproduce un fragment al predosloviei cărții *Învățătură despre șapte Taine*, interzisă în Transilvania printr-o decizie sinodală din timpul episcopului Ioan Patachi. De altfel, întreaga literatură discutată aici, atât cât am putut-o parcurge, este lipsită de vreun element care să probeze tendința de latinizare atribuită episcopului Ioan Bob.

Mai puțin sau chiar deloc abordate până acum în demersurile exegetice, lucrările analizate mai sus își relevă semnificațiile profunde, legate de un demers extrem de coerent, cu caracter formativ. Desigur, *Theologhia dogmatică și moralicească despre Taine* merită o investigație profesionistă aparte, datorită vastității sale și relevanței subiectului. Ceea ce am intenționat aici a fost demonstrarea importanței unei tipărituri neglijate pe nedrept, date fiind elementele de originalitate conținute, coerența structurii și, nu în ultimul rând, eleganța stilistică. Probe suficiente pentru a susține ideea că *Forma clerului și a păstorului bun* a reprezentat, în același timp, un posibil model și o justificare a acțiunii reformatoare, întreprinse deja, la nivel instituțional, în perioada anterioară apariției cărții și care se cuvenea continuată în profunzime, până la nivelul parohiilor și al clerului inferior.